

MAGYAROK EURÓPÁBAN I–IV.

Szerkesztő:
GLATZ FERENC

- I. Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig
(Engel Pál)
- II. Virágkor és hanyatlás, 1440–1711
(Szakály Ferenc)
- III. Újjáépítés és polgárosodás, 1711–1867
(Kosáry Domokos)
- IV. A modern Magyarország, 1867-től
(Glatz Ferenc)

 TEKA
KÖNYVÉRTÉKESÍTŐ
KÖNYVTÁRELLÁTÓ
ÉS KÖNYVKIADÓ
VÁLLALAT

MAGYAROK EURÓPÁBAN I.

ENGEL PÁL

BEILLESZKEDÉS EURÓPÁBA, A KEZDETEKTŐL 1440-IG

HÁTTÉR LAP- ÉS KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST · 1990

Elsősorban a tanárkollégáknak, de a történelem iránt érdeklődő széles közönségnek is íródott a „Magyarok Európában” négy kötete.

A sorozat a magyar történelmet az eddigi összefoglalóknál nagyobb kitekintésű európai beágyazottsággal adja elő. (Nem titkolt célja is a szerkesztőknek, szerzőknek, hogy a magyar társadalom napi, jelenről gondolkodásában az egyetemes összefüggésekre az eddigieknél nagyobb figyelmet kell fordítani.) A történelmet olvasmányosan adja elő. (Nem titkolt célja a kutató-szerzőknek, hogy megpróbálják magukat a közérthető előadásban. Megkérdőjelezve azt az immáron elfogadott szakmai tézist, hogy a kutatás eredményeinek közérthető közvetítésére feltétlenül szükséges egy külön szakapparátus.) A történelmet adatszerűen kívánja elmondani. (Nem titkolt törekvésünk: a következtetések és adatok összefoglalóba tömörítését úgy kíséreljük meg, hogy a történelemből ne legyen a nagyívű törvényszerűségek adatokkal illusztrált oktatóanyag.)

A szerzők történelemlátása azonos alapelveken nyugszik. De mégis különböző eszközökkel élnek. Engel Pál és Szakály Ferenc (az első két kötet szerzője) nagyobb hangsúlyt helyez az elbeszélésre, gazdagon építve be a jellemzésekbe eseményleírásokat. Az előbbi szerző különös figyelmet fordít a társadalmi mozgásokra, az utóbbi inkább az állam- és hadtörténelmi összefüggésekre. Kosáry Domokos (a harmadik kötet szerzője) a klasszikus szintetizálás művelőjeként jelenik meg az olvasók előtt, az európai áttekintések, a művelődés-társadalompolitika egységbe foglalójaként. A legújabb kor eddig elkészült részéről e sorok írója még csak az aggályokat adhatná elő.

Végül a sorozat előtörténetéről. Az 1970-es évek végén tankönyvírásra is szívesen vállalkoztak volna a jelen szerzők közül. Éppen a fenti tudományostársadalmi céloktól vezettetve. Elrettentett azonban bennünket az a dogmatikus tantervi követelmény, amely előírta egy-egy óra, egy-egy történelmi korszak keretében a felhasználandó fogalmak mennyiségét. Később a jelen szerzők közül többet is felkértek kiadók egy „rövid magyar” elkészítésére. Nem vállalták. 1987-ben a Művelődési Minisztérium „tankönyvalapanyag” írására kérte fel a Szűcs Jenő, Szakály Ferenc, Kosáry Domokos, Glatz Ferenc szerzői gárdát. A baráti együttes most vállalta a feladatot. (Szűcs Jenő korai halála után Engel Pál kollégánk vette át a középkor megírását.) Az elkészült, elsősorban magyar történeti fejezetek feltehetően segítséget adnak majd egy, a 14–18 éves korosztály számára szóló tankönyvsorozat megírásához.

A jelen szöveg e vállalkozásból nőtt ki. Gyors, feszített munka terméke. A fürge kiadó igénye érthető volt: a régi, ideológiai szlogenektől mentes, olvasható könyveket adni a közönség kezébe. Ha ez sikerült, már nem dolgoztunk hiába.

Glatz Ferenc

Bevezető

Négykötetes szintézisünk minden darabjának – a remélhetően jól felismerhető közös jegyek mellett – megvan a maga sajátossága. Az első kötetre hárult, ha harmadiknak jelenik is meg, az a nem könnyű feladat, hogy „bevezessen” és megvilágítson olyan történelmi fogalmakat (feudalizmus, rendiség, jobbság stb.), amelyek a továbbiakban már ismertként vannak feltételezve. Ezért a szerző különös igyekezettel törekedett arra, hogy közérthetően fogalmazzon, vállalva annak kockázatát is, hogy tájékozottabb olvasók néhol túlzottan didaktikusnak fogják találni.

A középkor, amelyről ez a kötet szól, gyakran azoknak a kedvenc olvasmánya, akik az utóbbi korszakok nyomorúságaiért a „régiségben” keresnek vigaszt. A sok évszázad előtti magyar seregek számukra ugyanazt képviselik, mint kedvenc futballcsapatuk; együtt ujjonganak vele, ha nyer, és bánatosak, ha veszít. Büszkeség dagasztja a keblüket, amikor azt olvassák, hogy Nagy Lajossal az élen sikerült elfoglalnunk a dalmát tengerpartot, és alighanem haragszanak Zsigmondra, amiért elvesztette. Nagyon sokan, akik így érznek, ezt az érzelmüket mintegy a hazafiság természetes megnyilvánulásának vélik. Ezért érdemes talán felhívni a figyelmüket két szempontra, amit vagy nem ismernek, vagy nem gondoltak át kellően.

Először is arra, hogy más a futball és más a történelem. Az egyik játék, amelynek csak kivételesen lehet tragikus fejleménye; a másik természetesen komor valóság volt, ahol minden hadjáratot, bárki volt a győztes, mérhetetlen sok szenvedés, pusztulás és – különösen a középkorban – szándékos kegyetlenkedés kísért. A dicsőségen mélyen érdekes felidézni magunkban a kifosztott és felgyújtott falvak és városok lángját is, és azt, hogy mennyi ártatlan emberi élet, mennyi munka, a

békés hétköznapok mennyi értéke ment ilyenkor veszendőbe, mind itthon, mind külföldön.

Másodsor, ami sokkal fontosabb: mást jelent a magyar nép ma és mást jelentett akkor. Az a magyar nép, amely a háborúkat elhatározta és viselte, egy vékony katonai kasztból állt, amelynek a fő megélhetése a zsold és a zsákmányolás volt. A köznép az egész középkoron át ki volt rekesztve a nemzet fogalmából, és egyik háborúhoz sem fűződött semmi érdeke. (Mindez nem vonatkozik a törökök elleni védekező harcokra, amelyeknek a megítélése természetesen más, de itt most korábbi eseményekről van szó.) A köznép számára, beleértve parasztokat és polgárokat egyaránt, minden háború, a győztes háború is, csapás volt, amit el kellett viselni, mert ilyenkor urai külön adót vetettek ki rá, „hazájának” serege pedig, ez a szomorú tény, felvonultában bántalmazta és elvett tőle mindent, amit csak tudott. Így tehát csupán tájékoztatlanságból eredhet, ha a 20. század békeszerető polgára, aki ráadásul minden bizonnyal a kifosztott pórnép leszármazottja, szurkolni hajlandó egy olyan hadseregnek, amelynek harcosai többszáz évvel ezelőtt éltek, nem tudtak sem írni, sem olvasni, szívből utáltak minden munkát, de különösen a kétkezit, és lenéztek mindenkit, aki végezte; akikkel tehát a világon semmi, de semmi egyéb nem köti össze, mint az, hogy történetesen azok is magyarul beszéltek és vasárnaponként misét hallgattak.

Aki tehát ebben a téves értelemben vett hazafias érzületet vár a kötettől, csalódní fog. Bárminő szolidaritás a középkori magyar politikával egyrészt önámítás, másrészt a tudatos elfogultság jele. Márpedig a történész számára, ha tárgyat komolyan akarja venni, a legfőbb parancs a kíméletlen tárgyilagosság. (Nem lenne jó, ha ezt összekevernénk a nemzeti érzéssel. Úgy vélem, a nemzet igazi szolgálata mindenekelőtt arra kötelez, hogy munkánkból a legjobbat nyújtsuk, amire képesek vagyunk, a hazafiság pedig – egyszerűen fogalmazva – az az öröm, amit akkor érzünk, ha hazánkfiától olyan teljesítményt látunk, amivel bárki elégedett lehetne.) Ezt a kötetet korán elhunyt társunknak, barátomnak, Szűcs Jenőnek ajánlom, mert neki kellett volna megírnia, és akkor biztosan büszkék lehetnénk az eredményre. Senki sem ismerte itthon a középkor természetét nála mélyebben és közelebbről, és a veszteség, hogy nem az ő munkáját olvassuk most, pótolhatatlan. Senki sem törekedett nála tudatosabban az objektív látásmódra sem. Úgy vélte, „történetírásról csak akkor lehet beszélni,

ha olyan kategóriákkal dolgozik, amelyek jelentése Budapesten, Bukarestben, Prágában ... azonos”, más szóval nincs értelme olyan „nemzeti érzelmű” történelmet írni, amelyet egy tárgyilagos idegen ne tudna elfogadni. A munka megírásában ezt a tanácsot próbáltam követni. (Az, hogy a szóban forgó idegenek szintén a maguk elfogultságaival küszködnek és ritkán képesek tárgyilagosak lenni, más kérdés és nem a mi dolgunk.)

Végül hadd mondjak ezúton köszönetet mindazon kollégáimnak és barátaimnak, akik hajlandók voltak a kötet egyes fejezeteit kéziratban elolvasni és bíráló megjegyzésekkel illetni. Valamennyien sokkal járultak hozzá, hogy a kötet valamivel kevésbé legyen tökéletlen. Mert, sajnos, szükségképpen annak kell lennie, mivel minden szakember csak a maga kicsiny szakterületén lehet valamelyest járatos.

Budapest, 1990. október

Engel Pál

öltöttek, volt pajzsuk és kardjuk, de a legszívesebben mégis a távolból támadtak. Mivel akár vágóban, a nyeregben hátrafordulva is pontosan céloztak, harcmódoruk is ehhez igazodott. Az ellenséget nyílzáporral árasztották el, megrohanták, majd megfutamodást színlelve megpróbálták üldözésre bírni és kelepcébe csalni.

A magyar nép származása

Áttekintve Eurázsia barbár népeit és a velük kapcsolatos alapfogalmakat, rátérhetünk arra a kérdésre, amely a legközelebbről érdekel bennünket: hogyan alakult ki a magyar nép? Erre elsősorban a nyelvtudomány ad választ, amely szorgos munkával felderítette a magyar nyelv származását és rokoni kapcsolatait.

Az olvasó figyelmét bizonyára nem kerülte el, hogy éppen egybe mosni készülünk két különböző fogalmat: népet és nyelvet. Ez a „csúsztatás” azonban kényszerű, mert a mai és a történelem előtti magyarság között a nyelv az egyetlen biztos összekötő kapocs. Semmilyen más vonatkozásban nem állítható, hogy a ma élő magyar nép a két-három ezer évvel ezelőttinek az utóda lenne. Az idők folyamán annyi más etnikummal keveredett, hogy biológiai (antropológiai) azonosságról szó sem lehet, és bizonyosra lehet venni, hogy minden mai magyar, bármilyen „színmagyarnak” véli magát, nem is kisebb, hanem nagyobb részben hordoz magában idegen – török, szláv, germán és egyéb – vért. Tudjuk, hogy az ősmagyar kultúrából is körülbelül annyi maradt a modern korra, amennyi az ősmagyar „vérből”: értékes, de apró rögök, amelyek a történelem folyamán ráépült lovasnomád, majd keresztény kultúra vastag rétege alól bányászhatók ki. Annak a nyelvnek az eredete viszont, amelyet ma beszélünk, több ezer évre visszamenőleg biztosan nyomon követhető a tudomány segítségével, és bizonyos, hogy a népek tengerében 2500–3000 éve mindenkor létezett egy jól körülhatárolt csoport, amely ezt a nyelvet – a magyart, illetve annak őst – beszélte. Amikor tehát a magyar nép eredetéről esik szó, voltaképpen ennek a változó biológiai összetételű és változó kultúrájú csoportnak a múltját nyomozzuk. Ez ugyanis az egyetlen lehetőség arra, hogy a téma tudományosan tárgyalható legyen.

A nyelvészet megállapításait illetően gyakran tapasztalni kívülállóknak részéről fenntartásokat. Alighanem sokan vélik úgy, hogy ezek

értéke ugyanolyan viszonylagos, mint egy történelmi korszak vagy politikai esemény megítélése, és a felülbírálásuk sem kíván különösebb szakértelmet. Legalábbis ezzel magyarázható, hogy művelt laikusok az önálló nyelvészkedéstől korántsem riadnak vissza, és a „hivatalos” nyelvtudománnyal szemben álló nézeteket tesznek magukévá. Ezért nem árt tisztázni, hogy – eltérően a történetírás *értéktételeitől* – a nyelvek kutatása valójában egzakt tudomány és természetesen szakértelmet igényel. Nyelvi jelenségek megfigyelésén alapszik és azok sokaságából törvényeket állapít meg, amelyek körülbelül ugyanolyan szilárdak, mint egy természettudományi tétel. Aki a nyelvtörvények ismerete nélkül „házilagosan” nyelvészkedik, nem jár el szakszerűbben, mint az, aki a középkori alkímisták bizakodásával próbál otthon aranyat csinálni.

Abban az időben, amikor ebben még komolyan reménykedni lehetett, a népek származását is igen egyszerűen képzelték el. Az ismeretek fő forrása a Biblia volt, amelyből meg lehetett tudni, hogy a vízözönt egyedül Noé élte túl bárkájában, ő lett az emberiség közös ősapja, szükségképp minden népnek az ő három fia egyikétől kellett származnia. Sémától (Szem) utóbb a sémitákat, vagyis a zsidókat és az arabokat eredeztették, a többi nép tehát csak Hám (Kám) és Jáfet között választhatott. A hazai történetírásban ezzel kapcsolatban két nézet vert gyökeret. Egyesek úgy tartották, hogy a magyarok Hám egyik fiától, Nimródtól származnak, aki a bibliai hagyomány szerint „nagy vadász vala az Úr előtt”. Kézai Simon 1285 körül írott történeti művében emellett azt találjuk, hogy „Ménrótnak” vagyis Nimródnek két ikerfia volt, Hunor és Magor, akik a csodaszarvast üzve jutottak el a Maeotis – az ókori Azovi-tenger – partvidékére, Szkítiába, és ott a hun, illetve a magyar nép ősei lettek. Ez a származáselmélet részben bizonyítottan mondai eredetű, a hun–magyar rokonság tanának gyökere azonban vitatott. Egyes modern kutatók ezt is elfogadják népi hagyománynak, míg mások hajlamosak az egész tant mindenestül Kézai fantáziájának tulajdonítani. Az eurázsiai népek családfáját azonban a keresztény hagyomány szívesebben vezette le Noé harmadik fiától, Jáfettól, ezért az elterjedtebb középkori nézet nálunk is ennek egyik fiához, Magóghoz kapcsolta mind a magyar, mind a hun és szkíta („szittyá”) lovasnépek eredetét. Magóg országának egy későbbi királyát a bizonytalan bibliai előidőkben Gógnak hívták, így a magyarság vele is mintegy „atyafiságba” került.

A történeti nyelvészet, amely a nyelvek eredetével és rokonságával tudományos alapon foglalkozik, a 18–19. században született meg, elsősorban az indoeurópai nyelvek tanulmányozásából. Ezek szétválása óta annyi idő telt el és a belőle szétágazott nyelvek annyit változtak, hogy rokonságuk többnyire nem nyilvánvaló, és csak annak tűnik fel, aki behatóan tanulmányozta őket. Kivülállóak gyakran vélik úgy, hogy két nyelv rokonsága a hasonló hangzású szavak mennyiségén múlik, ez azonban a probléma félreértéséből ered. A tudományos következtetések elsősorban a nyelvtani szerkezetnek, másodsorban a nyelvek alapszókinccsének – legősibb és legfontosabb szavaiknak, pl. alapigéknek, számneveknek, rokonsági fogalmaknak, állatneveknek – egybevetésén alapulnak. Ami a szókinccset illeti, a rokonság megállapításában nem az a döntő körülmény, hogy a vizsgált nyelvek szavai mai hangzásukban hasonlítanak-e, hiszen ezek a nyelvek, hangsúlyozzuk, több ezer évvel ezelőtt váltak külön, hanem az, hogy a különbségeik megmagyarázhatók-e a hangzók szabályos változásaiból. Legyen szabad egy példát idézni a jelenség megértéséhez: kimutatható, hogy az indoeurópai alapnyelv *p*-hangzója mindig megmaradt a latinban a szavak elején, és mindig *f*-fé változott a germán nyelvekben, így az angolban is. A latin *pater* (apa) szó angol megfelelője *father*, a *piscis* (hal) szóé *fish*. Ez is egy bizonyíték – persze csak egyetlen a sok közül – arra, hogy a latin és az angol nyelv rokon.

A magyar nyelv finnugor származásának tétele egyidős a modern nyelvtudománnyal. Komoly formában először a 18. században merült fel, a problémát Magyarországon elsőként Sajnovics János (1733–1785) és Gyarmathi Sámuel (1751–1830) tanulmányozta. Tudományos bizonyítását később Hunfalvy Pál (1810–1891) és Budenz József (1836–1892), a magyar történeti nyelvészet megalapítói végezték el. Egy hosszú és szenvedélyes vitában, amely „ugor–török háború” néven vált emlékezetessé, végleg legyőzték azokat a tudósokat, akik a magyar nyelv török származása mellett szálltak síkra.

A finnugor eredet ma szilárd ténynek számít, amelyet a világ egyetlen nyelvésze sem vitat, noha a közvélemény nem elhanyagolható kisebbsége ma is kételkedve veszi tudomásul. Hozzá kell tenni, hogy bárminő felületes ismeretség a finn nyelvvel csakis a kételyeket erősítheti, hiszen nyomban tapasztalhatjuk, hogy a hangoztatott rokonság ellenére egy finn szöveg nemcsak tökéletesen érthetetlen a számunkra, hanem még csak nem is ismerős hangzású. Tudjuk azonban, hogy a

nyelvész nem ilyen kritériumok alapján ítél, hanem a felszíni jelenségek mélyére igyekszik hatolni. Megfigyeli például, hogy egyes magyar szavak szókezdő *h* hangjának a finnben mindig *k* hang felel meg: *kuu* „háj (faggyú)”, *kuolla* „(meg)hal”, *kala* „hal”, *kulkea* „halad”, *kuulla* „hall”, *kalin* „háló”, *kalvo* „hályog”, *kusiainen* „hangya”, *kolme* „három”, *kuusi* „hat”, *kota* „ház (kunyhó)”, *koja* „héj (kéreg)”, *kuu* „hó(nap)”, *kainalo* „hón(alj)”, *kusi* „húgy”. Ugyanígy feltűnik neki, hogy a szókezdő magyar *f* hang finn megfelelője minden esetben *p*: *puu* „fa”, *palella* „fagy”, *pakkua* „fak(ad)”, *pala* „falat”, *pää* „fej”, *pelätä* „fél” stb. Megfigyeli azt is, hogy mindeme esetekben olyan szavakról van szó, amelyek a műveltség alapelemei közé számíthatók, tehát feltehetően igen régiek. A nyelvrokonságot illetően mindez legfeljebb csak gyanúra adhatna okot, de számos hasonló jelenség számbavétel után – végső fokon persze a nyelvtani szerkezetek itt nem részletezhető hasonlósága alapján – már biztos tényként nyilváníthatja ki, hogy a két nyelv rokoni kapcsolatban áll egymással. Hogy miként és milyen fokon, az további vizsgálat tárgya, amelybe a többi uráli nyelvet is be kell vonnia a lapptól a szamojédig.

Nagyobb hasonlóságot a két tárgyalt nyelv között nem várhatunk, ha meggondoljuk, hogy a finnugor nyelvek közül a finn éppen az egyik legtávolabbi rokonunk, és a különválása az ugoroktól mintegy öt-hat-ezer évvel ezelőtt mehetett végbe. Sokkal több – és valamelyest ismerősebb hangzású – közös eredetű szót találhatunk a közelebbi rokon obi-ugorok: a vogulok és osztjákok nyelvében, de a szó köznapi értelmében vett „hasonlóságra” ebben az esetben sem szabad számítanunk, hiszen már annak is van vagy három évezrede, hogy a magyarság végleg elszakadt tőlük.

A finnugor rokonság tanával szemben már vagy kétszáz éve felmerültek egyéb vélemények. Egyik kezdeményezőjük Horvát István (1784–1846), a reformkor jeles történetírója volt, aki a Bibliában ősi magyar nevek tömegét vélte felfedezni. (Mint bírálója, Hunfalvy gúnyolta: Nabukodonozor annyi, mint „Nebolondozzonazúr”.) Később voltak, akik az etruszk rokonság mellett törtek lándzsát, és napjainkban már jó ideje a sumer eredet elmélete a divatos. A tudomány elveitől és módszereitől mindegyik függetleníti magát, az új elméletek célja ugyanis egyik esetben sem egy tudományos probléma szakszerű megoldása, hanem a „kis magyar nép” számára a lehető legdicsebbős meg szerzése. Mivel a föld legősibb ismert civilizációját a sumerek teremtet-

ték meg, náluk eszményibb elődöket valóban nehezen lehetne találni. Tudományos szempontból azonban a probléma egyetlen vonatkozása érdemel figyelmet: mint aggasztó társadalomlélektani jelensége. Mi az oka annak, hogy sokan még a harmadik évezred küszöbén is szükségét érzik nemzeti büszkeségük ennyire korszerűtlen ápolásának? Gyógyítható-e valami módon ez a sérült nemzettudat? Ha igen, hogyan? Kizárólag ezek azok a tudományos kérdések, amelyek a sumer–magyar rokonsággal kapcsolatban felmerülhetnek.

A magyar nép kialakulása

Visszatérve a mából a múltba, a magyarság kialakulásán végeredményben azt a különválási folyamatot értjük, amelynek során az uráli nyelvek nagy családjából kialakult egy azonos nyelvet beszélő, azonos kultúrájú közösség, amely saját magát a *magyar* népnévvvel különböztette meg valamennyi rokonától és szomszédjától. Ez a folyamat több ezer évig tartott és több fokozatban ment végbe.

Kr. e. 3000 körül az uráli nyelvek két ágra: *finnugor és szamojéd* nyelvekre váltak szét. A magyarság ősei a finnugorok közé tartoztak. A tőlük keletre, a Jenyiszaj vidékén élő szamojédek tehát a magyarok legtávolabbi nyelvrokoni.

Kr. e. 2000 körül a finnugor nyelvek egysége is felbomlott, azt követően, hogy a finnugorok nagy tömegei az Urál keleti oldaláról nyugatra, európai területre vándoroltak. Ez utóbbiaktól származnak egyfelől az ún. permi népek: a *zürjének és votjákok*, másfelől az ún. finn–volgai népek: a *finnek* és legközelebbi rokonaik, az *észteik*, illetve a Volga vidékén élő *mordvinok és cseremiszek*. A finnugorok másik nagy ága, az *ugorok* az Urál keleti oldalán maradtak.

Kr. e. 1000 körül az ugor közösség kettévált. Déli ágából alakult ki a következő évszázadokban a magyar nép. Sorsa a többi finnugor népétől eltérően alakult, mert a továbbiakban nyugatra vándorolt és megszakadt a kapcsolata rokonaival. A Nyugat-Szibériában maradt ugor testvérnépek, a *vogulok és osztjákok* ma az Ob folyó mentén élnek. Ők a magyar nép legközelebbi nyelvrokoni.

Az elmondottaknak megfelelően a magyar nép előtörténete három nagy szakaszra osztható: az uráli, a finnugor és az ugor nyelvi egység korára.

A magyar őstörténet legkorábbi szakasza az uráli egység kora, amely a Kr. e. IV. évezredre és a megelőző időkre tehető. A halász-vadász, azaz gyűjtögető életmódot folytató finnugorok ekkor még együtt laktak a szamojédek őseivel valahol Nyugat-Szibériában, az Ob folyó és az Urál hegység közötti vidéken. Mialatt Elő-Ázsiában már megszülettek az első neolitik kultúrák, az uráliak a nekik tulajdonítható régészeti leletek szerint még a paleolitik ősember életét éltek: kezdetleges, pattintott kő- és csonteszközöket használtak, de ismerték a nyilat, a sítalpat, a szánt és a fazekasság elemeit. Egyetlen háziállatuk a kutya volt. Sziklarajzokat hagytak hátra, amelyeknek mágikus – a vadászatot elősegítő – céljuk lehetett. Erre a kőkorszaki kultúrára utalnak uráli eredetű szavaink, mint a *hal, háló, fon* (= hálót kötöz), *evez, ij, nyíl, ideg, ín, fazék, tűz, főz*. Ezek tekinthetők a magyar szókincs legősibb elemeinek.

A szamojédek kiválását követő finnugor kor nagyjából a Kr. e. III. évezredre esik. Ez az az idő, amikor a Közel-Keleten – Egyiptomban és Mezopotámiában – megjelenik az írás, felépülnek a piramisok és a sumer templomvárosok. A finnugorok ekkoriban nemzetségi szervezetben éltek, amelyben azonban – a későbbiektől eltérően – nem az apai, hanem az anyai ági rokonság játszott a meghatározó szerepet. Földbe mélyített veremházakban laktak, amelyekből az ajtón át távozott a füst. Főfoglalkozásuk a halászat és vadászat maradt, de a paleolitik kort ekkorra a neolitikum, a pattintott kőszerszámokat a csiszolt kőeszközök váltották fel. A magyar nyelv alapszókincsé túlnyomó részben vagy ebből, vagy a következő ugor korból származik, tehát rendkívül széles: mindenekelőtt testrészek, természeti jelenségek, állatok és növények neve, számnevek, rokonsági alapfogalmak, alaptevékenységeket kifejező igék tartoznak ide.

Korábban az volt a vélemény, hogy a finnugorok többi részével együtt az ugorok is átvándoroltak az Urál nyugati oldalára, a Volga–Káma–Bjelaja folyók vidékére. Ma, elsősorban új régészeti leletek alapján, az a valószínűbb, hogy az ugorság Nyugat-Szibériában maradt és dél felé terjeszkedett. Déli törzseik – a magyarok elődei – feltehetően az Isim és Tobol folyók vidékén éltek. A magyar nép kialakulása tehát ezen a területen ment végbe.

Az ugorok kultúrájára erős hatással voltak fejlettebb déli szomszédok, az iráni népek. Általuk ismerkedtek meg a fémek (a réz, majd Kr. e. 1500 körül a bronz) használatával, és megélhetésük alapja a vadászat